

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

avseenden fruktbar och man kan iaktta hur Constantine, som själv i andra sammanhang specialstuderat de litterära landskapen hos Hölderlin, visar en mycket fin känsla för det underliggande verklighetsskiktet i Hölderlins poesi. Ändå ställer man sig som läsare tvivlande till att han – särskilt i analyserna av längre dikter – lägger enstaka impressioner till grund för sin tolkning. Just den sortens läsning vände sig Hölderlin själv emot när han klagade över att nyare diktverk: »bis jetzt mehr nach Eindrücken beurteilt worden, die sie machen als nach ihren gesetzlichen Kalkul und sonstiger Verfahrungsart, wodurch das Schöne hervorgebracht wird».

Följden blir att Constantine på sina håll blir väl impressionistisk och parafraiserande, t.ex. i analyserna av de s.k. »vaterländische Gesänge», dvs. de hymner han behandlar i kapitel 11. Så här summariskt skriver han t.ex. om »Der Rhein», en av de svåraste pindariska hymnerna: »God gives and men receive. Peace, reconciliation, equipose, and union are realized in the image of nightfall».

Det kan kanske vara till tröst för en mindre bevandrad läsare av Hölderlin, att även en kännare som Constantine erkänner att diktarens teoretiska dimensioner och hans förankring i det tyska idealistiska tänkandet »elude or exceed my understanding». Det är ändå synd att Constantine skjuter problemet ifrån sig, eftersom Hölderlinforskningen bjuder på flera enskilda studier, som hade kunnat kasta ljus över saken.

Alltigenom lyckade är däremot kapitlen om elegierna och odena. Med konstförfaren hand benar Constantine här i sina analyser upp rytm, versmått, syntax och bilder. Han hjälper också läsaren på traven genom att orientera om de underliggande religiösa och kulturella föreställningarna under Hölderlins tid och ger en inblick i den myt- och bildvärld som var aktuell då.

Särskilt uppfriskande som motvikt mot de många lärda Hölderlinstudier, som riktar huvudintresset mot diktarens idéinnehåll, är betoningen av de poetiska kvaliteterna i Hölderlins diktning. Constantine försöker också komma ifrån mycket av den fragmentarisering och ensidighet som präglar Hölderlinforskningen, t.ex. genom att han tolkar den på 1950-talet återfunna och mycket omdiskuterade hymnen »Friedensfeier», »without having to decide the identity of the 'Fürst des Fests'».

Constantines *Hölderlin* är visserligen inte någon receptionshistoria, men jag saknar ändå ett litet kapitel om det liv Hölderlin började leva hos läsarna först långt efter sin död. Få författare har i den utsträckning som han blivit en poetisk, ideologisk och filosofisk provosten för tänkande människor världen över.

Hölderlin är inte en bok för specialister, men det är en utmärkt introduktion till diktarens liv och verk. Genom sin överskådlighet, sina understatement och sina glimtvisa ironier kan den dessutom tjäna som ett välgörande motmedel mot de talrika, alltför teoretiska tankebyggen som så ofta skytt sikten mot en av Tysklands största diktare.

Sture Packalén

Jeffrey I. Sammons: *Heinrich Heine*. Sammlung Metzler. Band 261. 1991.

Thomas Mann-Handbuch herausgegeben von Helmut Koopmann. Alfred Kröner Verlag 1990.

I sin forskningsöversikt Nyare Heinelitteratur i Sammlaren 1972 uppmärksamade Tore Hagsten den östtyske Heinekännaren Hans Kaufmanns arbete Heinrich Heine. Geistliche Entwicklung und künstlerische Werk (1969) med dess konsekvent marxistiska synsätt. Kaufmanns 10-bandsutgåva Werke und Briefe (1961–64) har kommit att utnyttjas ingalunda enbart av DDR-forskare. Manfred Windfuhr vars monografi Heine. Revolution und Reflexion (1969) likaså presenterades av Hagsten, svarar för en ännu oavslutad historisk-kritisk Heineutgåva i 15 band (1973 ff), utgiven i BRD parallellt med Heinrich Heine Säkularausgabe. Hrsg. von Nationalen Forschungs- und Gedenkstätten der klassischen deutschen Literatur in Weimar und Centre National de la Recherche Scientifique in Paris (Berlin und Paris 1970 ff). 27 band förelåg i detta östtysk-franska samarbete när DDR bröt samman.

I det Sammlung Metzler-band som den amerikanske germanisten Jeffrey I. Sammons ägnar Heinrich Heine och som har avslutats före återföreningen, betecknar Sammons den senare utgåvans brevedition som dess viktigaste inslag – här trycks för första gången också alla brev till Heine. Annars är det Windfuhrs utgåva som kommer att tjäna som standardutgåva för vetenskapligt bruk, hävdar Sammons som har åtskillig kritik att rikta mot sekularutgåvan. Och som mer läsarvänlig och hanterlig av de båda andra samlingsverken anbefaller han Klaus Briegleb's Sämtliche Schriften (1968–76), som i likhet med Kaufmanns utgåva dessutom föreligger i Taschenbuchausgabe.

Sammons påminner i förordet om hur Heines anseende ofta i det förgångna har varit högre i utlandet än i hans eget land. Den rehabilitering som inleddes i DDR skulle efter hand i själva verket göra sig mer gällande i BRD, anmärker han och konstaterar parentetiskt att Österrikes och Schweiz' bidrag till Heinerenässansen ter sig påfallande magert. Sammons tar i huvudsak enbart upp arbeten från det senaste kvartsseket, då Heinekonjunkturen florerade i den »nya germanistikens» tecken. I sin översikt över Heineforskningen försöker Sammons att undvika polemik; »nun aber ist eine neutrale, ideologiefreie Darstellung Heines wohl unvorstellbar». Själv har han gett ett bidrag till litteraturen om Heine med studien Heinrich Heine, the elusive Poet (New Haven and London 1969). Han reflekterar nu i sitt slutord över Heineforskningens framtida inriktning och uttrycker i linje med sin egen forskningsinriktning en förhoppning om »eine neue Würdigung von Heines Lyrik, die in einer Reaktion gegen das einseitige, verharmlose Heine-Bild der Vergangenheit», har blivit försummad och nedvärderad. »Obwohl Heine sich ständig und stolz als Dichter bezeichnete [...] wird in der zeitgenössischen Heine-forschung manchmal seine Dichtung fast verleugnet.» Sammons erinrar om hur Heine »på sångens vingar» nått världssykte; det har

sagts att bara den bibliska psalmisten har tonsatts oftare.

Helmut Koopmans 1000-sidiga *Thomas Mann-Handbuch*, en ovärderlig summering av forskningens rön om diktaren, har som sin sjätte och sista avdelning en av Koopman själv utarbetad *Forschungsgeschichte*. Som svensk läsare fäster man sig vid Koopmans höga uppskattning av Gunilla Bergstens dissertation från 1963 med dess undersökning av Doktor Faustus' känslor och struktur: »Zum ersten Mal wurde hier überzeugend gezeigt, in welchem Ausmass die Kenntniss der Quellen für das Verständnis der Romantektonik wichtig ist.» Som frukbart för den fortsatta forskningen betecknas likaså Käthe Hamburgers arbete *Thomas Manns Roman Joseph und seine Brüder*; hon har klarlagt Schopenhauerbakgrunden i verket, »zugleich sind von hier aus wichtige Impulse auf die Realismus-Diskussion ausgegangen». Engelsmannen Terence J. Reed – denne behandlar i handboken *Thomas Mann und die literarische Tradition* – gjorde en betydande insats med sin bok *Thomas Mann. The Uses of Tradition* (1974). »Reeds Buch hat bis heute Anspruch und Geltung einer monumentalen Studie zu Thomas Mann nicht verloren.» Koopman visar på områden där han menar att Mann-forskningen hittills legat litet lågt; det gäller »seine politische Stellungnahmen, seine Entgegnungen auf Forderungen des Tages». Arnold Buschs *Faust und Faschismus*, en studie från 1984 i Doktor Faustus och i Döblins November 1918 kommer inte utöver verkmananta tolkningar. »Dem Roman ist zu wünschen», förklarar Koopman beträffande Doktor Faustus, »dass er künstig in die Hände von Interpreten fällt, die einer historischen Analyse den Vorzug vor blosser Spekulation geben».

Entydigare har Manns verk inte blivit i forskningens ljus; »vor allem die späteren Romane erscheinen stärker denn je in einer rätselhaften Vieldeutigkeit». I en översikt över hur amerikansk litteraturkritik förhållit sig till Manns romaner påpekas att USA efter Sverige redan före 1933 var det land där Mann blev mest översatt. Märkligt negativ skulle kritiken i USA förhålla sig till Doktor Faustus. En recensent suckade och förklarade detta vara »the most German book he ever wrote». Om Thomas Mann och de skandinaviska litteraturerna skriver USA-professorn Leonie Marx insiktsfullt.

Augsburgsprofessorn Koopmann som själv tagit sig an tre av Manns romaner, däribland just Doktor Faustus, presenterar handboken som »ein Gemeinschaftswerk, an dem Thomas Mann-Forscher vieler Länder und mehrerer Generationen mitgewirkt haben». Manns på senare tid publicerade dagböcker, vars yttre öden ter sig nog så dramatiska, studerar Inge och Walter Jens. Att denne »Gross-schriftsteller» livet igenom upplevde sig just som sådan vittnar ännu den depressive åldringens sista dagboksnotiser.

Ulf Wittrock

Dag Nordmark: *Det förenande samtalet. Om norrländsk lokalpress och den borgerliga offentlighetens etablering under 1800-talets första hälft*. Carlssons 1989.

Dag Nordmarks undersökning har tillkommit inom forskningsprojektet *Norrlands bildningshistoria* som före bokens utgivning hade avsatt ett par större publiceringar, bl.a. Ronny Ambjörnssons *Den skötsamme arbetaren* (1988).

Studien genomförs i tre steg. Det första steget är en snabbteckning av undersökningsområdets sociala och ekonomiska profil i ett historiskt perspektiv. Därefter studerar förf. ett antal norrlandstidningars program och praxis med tonvikt på idé- och debattfunktionen. Slutligen vänder han intresset mot deras fiktionsmaterial och roll som litteraturförmedlare.

Det förenande samtalet är en både lärorik och rolig bok. Den framträder med alla tänkbara vetenskapliga anspråk, samtidigt som den uppenbart riktar sig till läsare långt utanför den akademiska sfären. Nordmark klarar balansgången bra mellan att vara vetenskaplig och att vara populär. Hans ironiska distans till aktörer och projekt är säkert den enda rimliga attityden i ett fall som detta. Materialet inbjuder till puts-lustighet och det händer väl att Nordmark faller för frestelsen. Illustrationsurvalet förtjänar genomgående högt betyg.

Undersökningens dubbla målsättning framgår av underrubriken: *norrländsk kulturhistoria under den förindustriella epoken* och *den nya borgerliga offentlighetens framväxt*. De båda aspekterna hänger nära samman och får en fyllig och intressant belysning. Nordmark gör en pionjärsats som utforskare av tidig norrländsk press och lyckas därigenom även kasta ljus över den svenska borgerlighetens etablering som kulturell och politisk maktfaktor. Beskrivningen av den materiella basen för det kulturliv som är undersökningens huvudämne vilar dock på tämligen sprött underlag. Förf. lutar sig här mot en ibland ålderstigen sekundärlitteratur som inte tillåter mer än svepande och ganska oprecisa karakteristiker av befolkningssammansättning och social struktur.

Vi rör oss alltså i ett skede då industrialisering, väckelse och socialism var okända begrepp i de norrländska bygderna – en sorts förberedelseperiod för den norrländska »storhetstid» som behandlas av andra forskare inom projektet. Kanske kan man också säga att det rör sig om en period då den norrländska utvecklingen ännu inte blivit riktigt spännande. Ibland känns det så för läsaren, även om han gärna medger forskningsuppgiftens berättigande. Den starka koncentrationen på pressen medför dock att viktiga kulturinstitutioner som bokhandel, teaterverksamhet och föreningsväsen får en ytterst summarisk behandling. Även om också denna forskningsinriktning givetvis kan försvaras, tål det väl sägas att man på så sätt troligen avhänder sig en hel del intressant material. Och läsaren kan därmed frestas glömma att pressen bara är en del – om också mycket betydelsefull – av ett kulturliv som den både påverkar och påverkas av.

Som presshistorisk forskningsinsats karakteriseras